

FRI-2B.312-1-NS -06

SPECIFIC PROTECTION NEEDS IN THE MEANING OF § 1, AL. 4 OF THE ADDITIONAL PROVISIONS OF THE CRIMINAL PROCEDURE CODE

Assoc. Prof. Nevena Ruseva , PhD

Department of Criminal Law,

"Angel Kanchev " University of Ruse

Phone: +359 88 623456

E-mail : nruseva@uni-bg.com

Abstract: *Abstract: The following presentation examines the new provisions introduced by the Criminal Code of Criminal Procedure in force since 01.09.2023, intended to bring the Bulgarian legislation into harmony with the European requirements, guaranteeing the effective protection of human rights and aimed at speeding up the criminal process as well as expanding the guarantee for protection for both the victims of crime. The approaches for carrying out the individual assessment of the persons in respect of whom specific protection needs have been established have been considered.*

Keywords : *victim of a crime, juvenile, accused, investigation, criminal proceedings, specific protection needs*

Значителен дял от промените в НПК, обнародвани в ДВ. бр.48 от 2 юни 2023г., в сила от 01.09.2023 г., могат да бъдат определени като въвеждане на нови положения в реализирането на наказателно-процесуалния ред, насочени към привеждане на българското законодателство в хармония с европейските изисквания, гарантиращи ефективната защита на правата на човека. Според преследваната цел обсъжданите промени са обособени в три основни направления:

- Ускоряване на наказателния процес;
- Разширяване обхвата на защита правата на пострадали от престъпления;
- Въвеждане на гаранции за защита правата на децата, извършители на престъпления.

В настоящото изложение поставяме фокус върху отражението на въведените с ЗИДНПК промени върху досъдебното производство на наказателния процес, като ги обсъждаме стеснително – досежно въвеждане в процесуалния ни закон на института за прилагане на „специфични нужди от защита“ по отношение на лица - пострадали от престъпления.

Понятието „специфични нужди от защита“ е включено в българското законодателство за първи път с промените в НПК, въведени в ДВ, бр. 63 от 2017 г., в сила от 05.11.2017 г. С посочените изменения в наказателно-процесуалния ни закон е създадена нова алинея 3 на чл. 144 НПК, в която, наред със случаите, в които е предвидено задължително назначаване на експертиза в наказателното производство, е предвидена възможността за извършване на нов вид експертно изследване, а именно: „Експертиза може да се назначи и за установяване на специфични нужди от защита на свидетел във връзка с участието му в наказателното производство.“ Въвеждането на експертиза, която да изследва „специфични нужди от защита на свидетел“ е взаимодействано от разпоредбите на Директива 2012/29/ЕС на Европейския парламент и на Съвета от 25 октомври 2012 година за установяване на минимални стандарти за правата, подкрепата и защитата на жертвите на престъпления.

I. С промените в НПК (ЗИДНПК - Обн. ДВ. бр.48 от 2 Юни 2023г.), в § 1, ал. 4 от Допълнителните разпоредби на НПК е изведено легално определение на понятието „специфични нужди от защита“, а именно:

"Специфични нужди от защита" по смисъла на този кодекс са налице, когато е необходимо прилагане на допълнителни средства за защита от вторично и повторно виктимизиране, сплашване и отмъщение, емоционално или психическо страдание, включително за запазване на достойнството на пострадали по време на разпит“.

В посочената разпоредба на Наказателно-процесуалния кодекс е указано, че „специфичните нужди от защита“ се определят по реда на НПК и по реда на ЗПФКПП (Закон за подпомагане и финансова компенсация на пострадали от престъпления).

Именно ЗПФКПП, с нормата на чл. 7а, ал. 2, въвежда условия, при наличието на които се обосновават изводи, че по отношение на лице са налице специфични нужди от защита, както следва:

1. Когато пострадалият е дете или лице с увреждания;

2. Лицето е пострадало от тероризъм, трафик на хора, престъпление, извършено по поръчение или в изпълнение на решение на организирана престъпна група, престъпление по глава втора, раздел VIII от особената част на Наказателния кодекс, престъпление, извършено в условията на домашно насилие, или престъпление, извършено по расистки или ксенофобски подбуди;

3. Пострадалият се намира в материална или друга зависимост от извършителя.

Изброените условия са предвидени алтернативно, т.е. приема се, че по отношение на пострадалия са налице специфични нужди от защита в случаите когато в хода на наказателното производство бъдат установени едно или повече от обстоятелствата, посочените по-горе.

→ Първото условие - пострадалият да е дете или лице с увреждания предполага две отделни хипотези:

Първата сочи пострадалото по смисъла на чл. 74, ал. 1 НПК лице към датата на извършване на престъплението да не е навършило 18 години, т.е. да е малолетно или непълнолетно. В член 1 от Конвенцията на ООН за правата на детето, ратифицирана у нас на 11.04.1991г., се съдържа определението за дете: *"Всяко човешко същество на възраст под 18 години, освен ако съгласно закона, приложим за детето, пълнолетието настъпва по-рано."* В текста на чл.2 от Закон за закрила на детето дете е *"всяко физическо лице до навършването на 18 години"*. Изведеното определение в националния ни специален закон, както и в Конвенцията, е приложимо и относимо и за нуждите на наказателното производство.

Втората хипотеза, предвидена текста на чл. 7а, ал. 2, т. 1 ЗПФКПП сочи необходимост от специални нужди от защита по отношение на лице с увреждания. Легална дефиниция за „лице с увреждания“ се съдържа в Конвенция за правата на хората с увреждания³³. Съгласно чл. 1, изр. 2 от Конвенцията *„Хората с увреждания включват лица с трайна физическа, психическа, интелектуална и сетивна недостатъчност, която при взаимодействие с обкръжаващата ги среда би могла да възпрепятства тяхното пълноценно и ефективно участие в обществото равноправно с останалите“*. Определението за лице с увреждане (но изведено в множествено число - за хора с увреждания) е въведено в националното ни законодателство в Закон за хората с увреждания (в сила от 01.01.2019 г., изм. и доп. ДВ. бр.8 от 25 Януари 2023г.), където в допълнителните разпоредби, # 1, т. 1 се сочи: *"Хора с увреждания" са лица с физическа, психическа, интелектуална и сетивна недостатъчност, която при взаимодействие с обкръжаващата ги среда би могла да възпрепятства тяхното пълноценно и ефективно участие в обществения живот"*.

→ На следващо място и като съчетание от условия, предвидени в текста на чл. 7а, ал. 2, т. 2 ЗПФКПП, са включени комплекс от изброени престъпления от особената част на НК, пострадалият от които се включва в обхвата на лица, за които са налице специфични нужди от защита. Това са престъпленията тероризъм, трафик на хора, престъпление, извършено по поръчение или в изпълнение на решение на организирана престъпна група, престъпление по глава втора, раздел VIII от особената част на Наказателния кодекс, престъпление, извършено в условията на домашно насилие, или престъпление, извършено по расистки или ксенофобски подбуди. Разглежданата категория изключва необходимостта от анализ, тълкуване или извеждане на легални определения на понятия, от които да се обоснове извод дали по отношение на лицето, пострадало от престъпление са налице специални нужди от защита.

³³ Ратифицирана със закон, приет от 41-во НС на 26 януари 2012 г. - ДВ, бр. 12 от 2012 г. В сила от 21 април 2012 г. – бел. авт.

Напротив, достатъчно е наказателното производство да е образувано за извършено престъпление измежду изброените по-горе, за да се счита и приеме, че пострадалото лице следва да бъде включено в обхвата на разглежданата категория, респ. по отношение на същото са налице специфични нужди от защита.

Тук е мястото да отбележим законодателния пропуск при въвеждане на думата „лице“ в чл. 7а, ал. 2, т. 2 ЗПФКПП вместо „пострадал“ както е в т. 1 и т. 3 от същия член. Логическото и системно тълкуване на разглежданата норма спрямо мястото ѝ в посочения закон и не на последно място – неговия дух, сочи към извод, че „лицето“, визирано в т. 2 на чл. 7а, ал. 2 по отношение на което следва да са налице изброените и обсъдени по-горе предпоставки (условия), следва да има качеството на пострадал по смисъла на чл. 74, ал. 1 НПК. В тази и никоя друга насока са и целите и приложното поле на Директива 2012/29/ЕС, адресати на която са именно жертвите на престъпления (пострадали от престъпление по смисъла на българския НПК).

→ Третото условие, за да се установи, че пострадал от престъпление има специфични нужди от защита е визирано в чл. 7а, ал. 2, т. 3 ЗПФКПП, който изисква пострадалият да се намира в материална или друга зависимост от извършителя. Положението на материална зависимост предполага ограниченост на икономическите възможности на пострадалия, породена от нечия чужда воля, влияние или власт. Поставянето в зависимост може да е провокирано от различни фактори – здравословно състояние, възраст, пол, социално положение и др., при които пострадалото лице е в положение да му бъде отказана възможност за издръжка, отказ или контрол на достъп до ресурси – храна, пари, дрехи, свободно придвижване и др. под. Установяването на разглежданото условие за положение на зависимост следва да бъде извършено прецизно, при извършване на индивидуална преценка за всеки отделен случай и като се вземат предвид всички обективни и субективни фактори, свързани с него.

II. Установяване наличието на специфични нужди от защита съгл. чл. 7а, ал. 1 ЗПФКПП се осъществява посредством специално предвиден инструмент, а именно извършването на **индивидуалната оценка**, въведен в същият закон с измененията му в ДВ. бр.48 от 2 Юни 2023г.

Индивидуалната оценка на пострадалите от престъпления е посочена като тяхно право, а целта ѝ е да определи физическото и психическото състояние на пострадалия в резултат на извършеното престъпление и както вече беше посочено – да установи наличието на специфични нужди от защита.

По-нататък, чл. 7б, ал. 1 ЗПФКПП предвижда съвкупността от субективни и обективни фактори, които се вземат предвид при извършване на индивидуалната оценка, кръга от лица (органи), които следва да я извършат и процедурният ред, по който се осъществява тя. Разпоредбата до голяма степен припокрива съдържанието на чл. 22, ал. 2 от Директива 2012/29/ЕС, като включва в обхвата на извършването на индивидуалната оценка: *„видът и характерът на престъплението и обстоятелствата, свързани с него; видът и степента на претърпените вреди; възрастта, интелектуалното развитие, емоционалната и социалната зрялост и образованието на пострадалия, както и други негови личностни особености“*.

Отделните елементи, включени в този обхват разглеждаме по-долу:

→ видът на престъплението, неговият характер и обстоятелствата, свързани с него са въпроси, включени в предмета на разследване. Те се съдържат в материалите от разследването съобразно текста от особената част на НК, по който е образувано наказателното производство и наличните по делото данни (в началния етап - изходни такива) относно извършителя, мястото, времето и начина на извършване на престъплението;

→ видът и степента на претърпените вреди също са въпроси, включени в кръга на обстоятелства, подлежащи на установяване и доказване по смисъла на чл. 122 НПК в предмета на доказване. Тези въпроси, както и посочените по-горе се установяват в хода на наказателното производство със способите, предвидени в НПК.

→ възрастта, интелектуалното развитие, емоционалната и социалната зрялост и образованието на пострадалия представляват комплекс от обстоятелства със субективен характер. Те следва да бъдат установени чрез събиране на характеристични данни за пострадалото лице от различни източници съобразно възрастта и положението му – относно битовите условия, при които то живее, през семейната и социалната среда, в която се движи и развива, училищната среда, приятелския кръг, колегиалните отношения, здравословния статус и т.н. Въпроси от настоящата категория обстоятелства могат да бъдат решени и чрез инструментариума на съдебната експертиза – финансово-икономическа, психологична или психолого-психиатрична и др.

→ други личностни особености на пострадалия при извършване на индивидуална оценка предполагат прилагането на посочения по-горе индивидуален подход за всеки отделен случай, при съобразяване на всички налични обективни и субективни фактори. Разглежданите особености могат да бъдат установени на база изходната и допълнително събрана информация, отнесена към личността на пострадалия – посредством беседи с пострадалия и лица от обкръжаващата го среда, събиране на характеристични данни за него, информация за битовите условия, при които живее, както и такава, свързана с неговата социална, семейна и училищна среда и др.

III. Органи, на които е вменено извършването на индивидуалната оценка.

В чл. 76, ал. 2 ЗПФКПП лимитивно са изброени лицата, които следва да извършват индивидуална оценка на пострадалите. Това са органите на Министерство на вътрешните работи (МВР) или следователите, установили първоначален контакт с пострадалия. Тълкуването на посочената норма еднозначно сочи, че това са разследващите органи, на които е възложено разследването по конкретното наказателно производство, образувано за престъпление от особена част на НК, от извършването на което лице е претърпяло имуществени или неимуществени вреди от престъплението и има качеството на пострадал по смисъла на чл. 74, ал. 1 НПК.

Като допълнителна възможност в чл. 7в, ал. 1 ЗПФКПП допуска при извършване на индивидуална оценка на пострадал, в екипа, който я извършва да бъдат привлечени специалисти от други области, а именно: психолог, лекар или друг подходящ специалист (по преценка на извършващият оценката). Горната възможност е допусната само в случаите, когато привличането на такива специалисти няма да забави съществено извършването на оценката.

Втората алинея на същата норма въвежда задължение за извършващия индивидуална оценка орган или организация в случаите когато пострадалият е дете, незабавно (т.е. след установяване наличието на специфични нужди от защита) да уведоми отдел „Закрила на детето“ към съответната структура на Дирекция за социално подпомагане по настоящ или постоянен адрес на детето. Съдържанието на посочената разпоредба предполага изготвянето на уведомление в писмена форма, екземпляр от което се прилага към материалите от делото.

IV. Разширена индивидуална оценка на пострадалите от престъпления.

В чл. 76, ал. 5 ЗПФКПП е предвидено с кои случаи се извършва разширена индивидуална оценка.

→ В случаите на чл. 7а, ал. 2 ЗПФКПП – т.е. хипотезите, изброени по-горе, при които задължително се приема, че са налице на специфични нужди от защита;

→ Когато възникне съмнение, че от престъплението за пострадалия са настъпили значителни вредни последици .

Съгл. чл. 7г ЗПФКПП при извършване на разширена индивидуална оценка участието на представители на дирекция "Социално подпомагане" и на местната администрация в екипа, който я осъществява е задължително, а по преценка на органа в този екип могат да бъдат включени и личният лекар, психолог и други подходящи специалисти.

Въз основа на резултатите от събраните сведения и информацията, установена по посочения ред (по реда на чл. 76, ал. 2 и 4 ЗПФКПП), вкл. от проведена с пострадалото лице

беседа и въз основа на обективни наблюдения върху състоянието на лицето и информация от придружаващите го лица, членовете на екипа извършват преценка относно наличието на специфични нужди от защита, а в случаите когато се установи такова наличие – преценка относно мерките за закрила, които да бъдат взети по отношение на пострадалия – измежду посочените в Глава трета „Форми на подпомагане и финансова компенсация на пострадали от престъпления“, в чл. 8 и сл. ЗПФКПП.

V. Форма на индивидуалната оценка и разширената индивидуална оценка.

Извършва се на принципа на поверителност, като резултатите от извършените индивидуалната оценка или разширената индивидуална оценка се попълват във формуляр по образец, т.е. формата на извършената оценка е задължително писмена и следва да съдържа елементите, изброени по – горе. Формата на съответната оценка следва да е утвърдена в съответната ведомствена структура, в която се извършва тя.

В заключение следва отново да подчертаем насочеността и приложното поле на обсъдените по-горе промени, въведени със ЗИДНПК- Обн. ДВ. бр.48 от 2 Юни 2023г., досежно значението им за досъдебното производство, като израз на законодателя за привеждане на българския Наказателно-процесуален кодекс в съответствие с европейските правила, гарантиращи ефективната защита на правата на човека.

Правила, отнесени към положението на пострадалите от престъпления и включени в *Директива 2012/29/ЕС на Европейския парламент и на Съвета от 25 октомври 2012 година за установяване на минимални стандарти за правата, подкрепата и защитата на жертвите на престъпления и за замяна на Рамково решение 2001/220/ПВР на Съвета.*

REFERENCES

- Krushkova, S. (2022). *THE EXPERT INTERVIEW - A KEY TOOL IN FORENSIC PSYCHOLOGICAL EXAMINATION OF VICTIMS OF VIOLENCE*. Socio Brains. No 92, 68-72
- Kumanova, E, Barbolova. A. (2022). *Comparative study of the involuntary hospitalization in a psychiatric hospital according to the Bulgarian legislation*. Ruse University press. 43-90
- Raqnova, K. (2022). *Criminal environment and terrorism*. Conference of National Military University "Vasil Levski". 135-146

Докладът отразява резултати от работата по проект No 2023-ЮФ-02, финансиран от фонд „Научни изследвания“ на Русенския университет.“